

ZIDDIYATLI VAZIYATLARDA AFFEKTIV HOLATLARNING YUZAGA KELISHIDA MAKTAB MUHITI IJTIMOY-PSIXOLOGIK DETERMINANT SIFATIDA

Xolikova Xilola Gulamovna,

*Navoiy viloyati Karmana tumani 1-umumiy o'rta ta'lim maktab psixologi,
Buxoro xalqaro universiteti 1-kurs magistranti.
E-mail: xilolaxolikova4@gmail.com*

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchi va o'qituvchilar o'rtasida, shuningdek, tengdoshlar guruhida yuzaga keladigan ziddiyatli vaziyatlarda affektiv holatlarning paydo bo'lish mexanizmlari ijtimoiy-psixologik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Maktab muhiti o'quvchilarning hissiy-irodaviy sohasiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy determinant sifatida qaralib, nosog'lom ijtimoiy-psixologik iqlimning stress, frustratsiya va affekt holatlariga olib kelishi ilmiy asoslangan. Tadqiqotda pedagogik muloqotdagi xatolar, intizomiy ziddiyatlar va bullying holatlarining o'smirlar ruhiyatiga ta'siri ochib berilgan. Shuningdek, maktab psixologining ziddiyatlarni bartaraf etish va sog'lom muhitni shakllantirishdagi roli, o'qituvchilarning emotsional regulatsiyasi o'quvchilarning akademik va hissiy farovonligiga qanday ta'sir qilishi xalqaro va mahalliy tajribalar asosida yoritilgan. Olingan xulosalar ta'lim muassasalarida psixologik xizmatni takomillashtirish uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: affekt, ziddiyatli vaziyat, maktab muhiti, ijtimoiy-psixologik iqlim, o'smirlar, maktab psixologi, pedagogik muloqot, emotsional regulatsiya.

**Социально-психологическая среда школы как
детерминант возникновения аффективных
состояний в конфликтных ситуациях**

Холикова Хилола Гуламовна,

Психолог 1-й средней школы, Карманинский район, Навоийская область Магистрант 1-го курса, Международный университет Бухары

Аннотация: В данной статье с социально-психологической точки зрения анализируются механизмы возникновения аффективных состояний в конфликтных ситуациях, возникающих между учащимися и учителями, а также в группе сверстников в общеобразовательных школах. Школьная среда рассматривается как основной детерминант, влияющий на эмоционально-волевую сферу учащихся, научно обосновано, что нездоровый социально-психологический климат приводит к стрессу, фрустрации и состояниям аффекта. В исследовании раскрывается влияние ошибок в педагогическом общении, дисциплинарных конфликтов и буллинга на психику подростков. Также на основе международного и отечественного опыта освещена роль школьного психолога в разрешении конфликтов и формировании здоровой среды, влияние эмоциональной регуляции учителей на академическое и эмоциональное благополучие учащихся. Полученные выводы служат разработке практических рекомендаций по совершенствованию психологической службы в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: аффект, конфликтная ситуация, школьная среда, социально-психоло-

гический климат, подростки, школьный психолог, педагогическое общение, эмоциональная регуляция.

The school environment as a socio-psychological determinant for the emergence of affective states in conflict situations

Kholikova Hilola Gulamovna,

*Psychologist at Secondary School No.1,
Karmana District, Navoiy Region, 1st-year
Master's Student, Bukhara International University*

Abstract: *This article analyzes the mechanisms of the emergence of affective states in conflict situations between students and teachers, as well as in peer groups in general secondary schools from a socio-psychological perspective. The school environment is considered as the main determinant*

affecting the students' emotional-volitional sphere, and it scientifically substantiates that an unhealthy socio-psychological climate leads to stress, frustration, and counterfeit behaviour. The study explores the impact of mistakes in pedagogical communication, disciplinary conflicts, and bullying for the psyche of adolescents. Furthermore, the article highlights the role of the school psychologist in resolving conflicts and forming a healthy environment, and the impact of teachers' emotional regulation on the academic and emotional well-being of students based on international and local experience. It proposes practical recommendations for improving psychological services in educational institutions basing on the findings.

Keywords: *affect, conflict situation, school environment, socio-psychological climate, adolescents, school psychologist, pedagogical communication, emotional regulation.*

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning nafaqat intellektual, balki hissiy-psixologik rivojlanishi ham eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Maktab – bu shunchaki bilim beruvchi dargoh emas, balki shaxsning ijtimoiylashuvi, uning jamiyatdagi o'rnini topishi va xulq-atvor normalarini o'zlashtirishi uchun xizmat qiluvchi asosiy ijtimoiy institutdir. Biroq, ta'lim jarayoni doimo silliq kechmaydi. O'quvchi va o'qituvchi, shuningdek, o'quvchilarning o'zaro munosabatlarida turli xil ziddiyatli (konfliktli) vaziyatlar yuzaga kelishi tabiiy holatdir. Aynan mana shu ziddiyatli vaziyatlarda shaxsning hissiy reaksiyalari, xususan, affektiv holatlar namoyon bo'ladi.

Psixologiya fanida “affect” (lotincha affectus – ehtiros, ruhiy hayajon) tushunchasi turli tashqi yoki ichki ta'sirlar asosida tez paydo bo'lib, qisqa muddatli, aksariyat hollarda “portlash” xususiyatiga ega bo'lgan, yuqori intensivlik bilan tavsiflanuvchi hissiy holat sifatida ta'riflanadi [1]. Affekt holatida insonning ongli

nazorati susayadi, xatti-harakatlar impulsiv tus oladi. Maktab yoshidagi bolalar, ayniqsa o'smirlar, o'zlarining yosh fiziologik va psixologik xususiyatlariga ko'ra affektiv reaksiyalarga ko'proq moyil bo'ladilar.

Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, maktabdagi ijtimoiy-psixologik muhit o'quvchilarda affektiv holatlarning yuzaga kelishida asosiy determinant (belgilovchi omil) vazifasini bajaradi. Sog'lom ijtimoiy-psixologik iqlim o'quvchilarning o'zlarini erkin his etishlari, o'qishga bo'lgan qiziqishlarining oshishi va shaxsiy rivojlanishlariga zamin yaratsa, nosog'lom muhit stress, motivatsiyaning pasayishi, frustratsiya va turli xil xulq-atvor og'ishlariga olib keladi [2]. Shu nuqtai nazardan, maktab muhitining ziddiyatli vaziyatlardagi rolini chuqur ilmiy tahlil qilish, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi munosabatlar axloqini o'rganish hamda maktab psixologik xizmatining bu boradagi faoliyatini takomillashtirish bugungi kun pedagogik psixologiyasining muhim vazifalaridandir.

Affektiv holatlar va ularning maktab muhitidagi tabiati.

Maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u bevosita maktabdagi ijtimoiy-psixologik makonga bog'liqdir. Ijtimoiylashuv tushunchasi ijtimoiy tajriba, jamiyat, sotsializatsiya institutlari va agentlari (o'qituvchilar, tengdoshlar) ta'sirida shaxsning rivojlanishi va shakllanishini anglatadi [3]. Bu jarayonda hissiyotlar, jumladan, yutuq va muvaffaqiyatsizlik bilan bog'liq emotsiyalar (achievement emotions) hal qiluvchi rol o'ynaydi.

R. Pekruning "Nazorat-Qadriyat" (Control-Value Theory) nazariyasiga ko'ra, o'quv jarayonidagi emotsiyalar ijobiy (quvonch, faxr, umid) va salbiy (tashvish, zerikish, umidsizlik, g'azab) turlarga bo'linadi [4]. Ijobiy emotsiyalar o'quvchining kognitiv moslashuvchanligini, motivatsiyasini va o'zini o'zi boshqarishini oshiradi. Salbiy emotsiyalar esa, aksincha, diqqatni susaytiradi, kognitiv resurslarni kamaytiradi va o'zlashtirishga to'sqinlik qiladi. Ziddiyatli vaziyatlar aynan mana shu salbiy emotsiyalarning keskinlashib, affekt darajasiga yetishiga sabab bo'ladi.

O'smirlik davrida affektiv holatlarning vujudga kelishi ularning yosh xususiyatlari bilan ham chambarchas bog'liq. O'smirlik – bu "krizisli", "o'tish", "konfliktli" davr hisoblanadi. Bu davrda o'quvchi o'z insoniy qadr-qimmatiga yuqori baho berish tuyg'usiga ega bo'ladi. Boshlang'ich sinfda o'qituvchi o'rnatgan tartib-intizomga so'zsiz bo'ysunish o'rnini endilikda mustaqillikka intilish va kat-talar bilan teng huquqli munosabatda bo'lish talabi egallaydi [5]. Agar maktab muhiti (o'qituvchilarning munosabati, maktab ma'muriyatining talablari) o'smirning bu ehtiyojlarini qondirmasa yoki ularni bostirishga urinsa, kuchli ichki va tashqi ziddiyatlar kelib chiqadi.

Affektiv holatlarning maktab muhitidagi determinatsiyasi masalasi psixologiya fanida

fundamental yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Tadqiqotchi Z.S. Elov o'z ilmiy izlanishlarida ta'kidlashicha, o'smirlarda emotsional portlashlar ko'pincha maktabdagi nosog'lom ijtimoiy-psixologik iqlimning mahsulidir [6]. Ayniqsa, o'qituvchi tomonidan qo'llaniladigan avtoritar bosim o'quvchida ichki agressiyani to'playdi va bu kutilmagan affektga aylanadi.

D.V. Vahobova o'z ishlarida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi konfliktlarni tahlil qilar ekan, didaktik jarayondagi adolatsizlik (masalan, baholashdagi xatolik) o'quvchining shaxsiy qadriyatlariga zarba berishini va bu holatda affekt himoya mexanizmi sifatida namoyon bo'lishini ilmiy asoslagan [5].

R. Pekruning "Nazorat-Qadriyat" nazariyasi doirasida o'quv jarayonidagi emotsiyalar kognitiv faoliyatni boshqaruvchi asosiy drayver sifatida ko'riladi [4]. Xalqaro miqyosdagi tadqiqotlar, xususan UNESCOning 2025-yildagi hisoboti shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim muhiti yaratilgan maktablarda o'quvchilarning emotsional bardoshlilik yuqori bo'lib, affektiv holatlar kamroq kuzatiladi [12].

Maktabdagi ziddiyatlar tipologiyasi va ularning affektga ta'siri.

Maktab hayotida yuz beradigan ziddiyatlarni shartli ravishda bir necha guruhga ajratish mumkin. D.V. Vahobovanning tadqiqotlariga tayanib, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi konfliktlarni quyidagicha tasniflash maqsadga muvofiqdir [5]:

1. Intizomga oid konfliktlar. Bu turdagi ziddiyatlar o'quvchilar tomonidan maktab intizomiy qoidalari va tartibining buzilishi natijasida yuzaga keladi. O'qituvchining qattiqqo'lligi yoki adolatsiz jazosi o'quvchida kuchli frustratsiya va g'azab affektini keltirib chiqarishi mumkin.

2. Didaktik hamkorlik sohasidagi konfliktlar. Bunga o'qituvchining o'quvchilar bilimini baholashdagi xatolari, materialni tushuntira olmasligi, xolis baholay olmasligi kiradi.

O'quvchilarning "yaxshi" va "yomon"larga ajratilishi, arzimagan javobga yuqori baho qo'yish yoki aksincha, o'quvchining mehnatini qadrlamaslik o'quvchida adolatsizlik hissini va natijada affektiv portlashni yuzaga keltiradi.

3. Axloqiy-etik konfliktlar. O'qituvchi tomonidan o'quvchining shaxsiyatiga tegish, uni tengdoshlari oldida izza qilish, kamsitish holatlari. Bu eng xavfli ziddiyat turi bo'lib, o'quvchida chuqur psixologik jarohat, depressiv holatlar va hatto suitsidal xulq-atvorning shakllanishiga olib kelishi mumkin [6].

Bundan tashqari, o'quvchilarning o'zaro (tengdoshlar o'rtasidagi) ziddiyatlari ham maktab muhitining muhim qismidir. So'nggi yillarda ta'lim muassasalarida bulling (tahqirlash, bezorilik) muammosi jiddiy tus olmoqda. Bulling qurboni bo'lgan o'quvchilarda doimiy qo'rquv, xavotir va ijtimoiy izolyatsiya holatlari kuzatiladi. Bu kabi surunkali stress holatlari oxir-oqibat kutilmagan affektiv reaksiyalar (masalan, o'ziga yoki boshqalarga jismo-

niy zarar yetkazish) bilan yakunlanishi xavfi mavjud [7].

O'qituvchining emotsional regulyatsiyasi va maktab iqlimi

Maktabdagi ijtimoiy-psixologik iqlimni belgilovchi asosiy figuralardan biri bu – o'qituvchidir. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining o'z emotsiyalarini boshqara olishi (emotion regulation) o'quvchilarning darsga jalb qilinishi, motivatsiyasi va hissiy farovonligiga bevosita ta'sir qiladi [8]. O'z hissiyotlarini adaptiv (moslashuvchan) tarzda boshqara oladigan, kognitiv qayta baholash (cognitive reappraisal) va empatiya qobiliyatiga ega o'qituvchilar sinfda ijobiy muhit yarata oladilar. Ular ziddiyatli vaziyatlarni affekt darajasiga yetmasdan, konstruktiv hal qilish yo'llarini topadilar.

Aksincha, maladaptiv (moslashuvchan bo'lmagan) strategiyalarni qo'llovchi, ya'ni o'z g'azabini bostiruvchi yoki o'quvchilarga ochiqchasiga sochuvchi o'qituvchilar sinfda qo'rquv

1-jadval.

Maktabdagi ziddiyat turlari va ularning affektiv oqibatlarini

Ziddiyat turi	Yuzaga kelish sababi	O'quvchidagi ehtimoliy affektiv holat	Maktab muhitining roli
o'qituvchi-o'quvchi (Didaktik)	Adolatsiz baholash, materialni tushunmaslik, o'qituvchining e'tiborsizligi.	Frustratsiya, o'qishga nisbatan apatiya, g'azab.	Pedagogik mahoratning pastligi, avtoritar boshqaruv uslubi.
o'qituvchi-o'quvchi (Etik)	Shaxsiyatni kamsitish, ommaviy izza qilish, yorliq yopishtirish.	Kuchli affekt, qasos olish istagi, depressiya, suitsidal fikrlar.	O'qituvchining emotsional intellekti pastligi, maktabda inson qadrlanishining toptalishi.
o'quvchi-o'quvchi (Bulling)	Tengdoshlar tomonidan ajratib qo'yish, jismoniy yoki ruhiy tahqirlash.	Surunkali xavotir, qo'rquv, to'satdan tajovuzkorlik (agressiya).	Nazoratning yo'qligi, o'quvchilar orasida sog'lom raqobat va do'stlikning shakllanmaganligi.

va ishonchsizlik muhitini shakllantiradilar. Bunday muhitda o'quvchilar doimiy himoya rejimida bo'ladilar, bu esa ularning kognitiv faoliyatini tormozlaydi va affektiv portlashlarga zamin tayyorlaydi.

Shuningdek, maktab rahbariyati tomonidan o'rnatilgan boshqaruv uslubi ham muhim determinant hisoblanadi. Demokratik boshqaruv uslubi qarorlar qabul qilishda o'qituvchilar va o'quvchilarning fikrini inobatga oladi, bu esa jamoada sog'lom psixologik iqlimni ta'minlaydi. Avtoritar uslub esa doimiy bosim va stressni keltirib chiqaradi [9].

Maktab psixologining ziddiyatlarni profilaktika qilishdagi o'rni.

Ziddiyatli vaziyatlarda affektiv holatlarning oldini olish va maktabda sog'lom ijtimoiy-psixologik iqlimni shakllantirishda maktab psixologining o'rni beqiyosdir. I.A. Teshaboyevning tadqiqotlariga ko'ra, maktab psixologi o'quvchilarning ruhiy salomatligini qo'llab-quvvatlash, ziddiyatli vaziyatlarda yordam berish va ta'lim muhitida qulay psixologik iqlimni ta'minlashda muhim figura hisoblanadi [10].

Maktab psixologining faoliyati quyidagi asosiy yo'nalishlarda amalga oshirilgandagina kutilgan natijani beradi [2]:

1. *Psixologik diagnostika*: O'quvchilar va o'qituvchilarning psixologik holatini, sinfdagi sotsiometrik holatni muntazam o'rganib borish. Z. Nishanova va boshqalar ta'kidlaganidek, psixodiagnostika shaxs individual-psixologik xususiyatlarining hozirgi holatiga baho berish va rivojlanishini oldindan aytishga qaratilgan jarayondir [11]. O'z vaqtida o'tkazilgan diagnostika (masalan, xavotirlilik darajasi, agresivlik testlari) affektga moyil o'quvchilarni aniqlash imkonini beradi.

2. *Psixologik profilaktika va ma'rifat*: Stress, ziddiyatlar va boshqa salbiy holatlarning oldini olish maqsadida o'quvchilar, o'qituvchilar va ota-onalar uchun treninglar, seminarlar tash-

kil etish. O'qituvchilarga pedagogik muloqot sirlarini, konfliktologiya asoslarini o'rgatish ularning kasbiy kompetensiyasini oshiradi.

3. *Psixologik maslahat va korreksiya*: Ziddiyatli vaziyatga tushib qolgan yoki affektiv holatni boshidan kechirgan o'quvchilarga individual yordam ko'rsatish. Ularda o'z hissiyotlarini boshqarish (emotsional intellekt), muammolarni konstruktiv hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish.

Biroq, amaliyotda maktab psixologlari faoliyatida qator muammolar mavjud. Ko'pincha o'quvchilar va ota-onalar psixologning vazifasini to'liq tushunmaydilar, unga murojaat qilishdan tortinadilar. Ba'zi hollarda maktab ma'muriyati psixologdan faqat qog'ozbozlik yoki hisobotlar uchun foydalanadi. Bu esa psixologik xizmatning samaradorligini keskin tushirib yuboradi va maktab muhitining nosog'lomlashuviga olib keladi [10].

Empirik tahlil va xalqaro tajriba. Xalqaro tajribalar (masalan, UNICEF va UNESCO hisobotlari) shuni ko'rsatadiki, inklyuziv va qo'llab-quvvatlovchi maktab muhiti o'quvchilarning akademik o'zlashtirishini 20-30% ga oshiradi va xulq-atvor muammolarini sezilarli darajada kamaytiradi [12]. Xitoylik olimlar M. Qi va boshqalar tomonidan 2025-yilda o'tkazilgan meta-tahlil natijalari ham ijobiy emotsiyalar o'quv samaradorligi bilan o'rtacha ijobiy korrelyatsiyaga ($r = 0.478$), salbiy emotsiyalar esa manfiy korrelyatsiyaga ($r = -0.303$) ega ekanligini tasdiqladi [13]. Bu raqamlar maktab muhitining nafaqat tarbiyaviy, balki bevosita ta'limiy ahamiyatini ham isbotlaydi.

O'zbekiston sharoitida ham so'nggi yillarda ta'limda psixologik xizmatni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va boshqa me'yoriy hujjatlarda har bir ta'lim muassasasida sog'lom psixologik muhitni yaratish ustuvor vazifa qilib belgilangan. Ammo, nazariy bilimlarni amaliyotga joriy

etishda o'qituvchilarning psixologik tayyorgarligini oshirish talab etiladi.

Tadqiqot natijalari va nazariy tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

Birinchidan, maktab muhiti o'quvchilarda affektiv holatlarning yuzaga kelishida eng asosiy ijtimoiy-psixologik determinant hisoblanadi. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi, shuningdek, tengdoshlar orasidagi munosabatlar xarakteri o'quvchining hissiy holatini belgilab beradi. Nosog'lom, avtoritar yoki adolatsiz muhit o'quvchilarda doimiy stress, frustratsiya va oxir-oqibat affektiv portlashlarni keltirib chiqaradi.

Ikkinchidan, pedagogik muloqotdagi xatolar (shaxsiyatni kamsitish, adolatsiz baholash, empatiyaning yo'qligi) ziddiyatli vaziyatlarning asosiy manbai bo'lib xizmat qiladi. O'qituvchining o'z emotsiyalarini boshqara olish qobiliyati (emotsional regulyatsiya) sinfdagi psixologik iqlimni barqarorlashtiruvchi muhim omildir.

Uchinchidan, maktab psixologining roli faqatgina muammo yuzaga kelganda aralashish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Psixologik xizmat tizimli ravishda profilaktik va ma'rifiy ishlarni olib borishi, maktabda ijobiy ijtimoiy-psixologik iqlimni shakllantirishning tashabbuskori bo'lishi zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagi amaliy tavsiyalarni berib o'tmoqchiman:

1. Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'qituvchilari uchun "Pedagogik konfliktologiya" va "Emotsional intellekt" mavzularida muntazam malaka oshirish kurslari va psixologik treninglar tashkil etish.

2. Maktab psixologlarining faoliyatini qog'ozbozlikdan xalos etib, ularning bevosita o'quvchilar va o'qituvchilar bilan ishlashiga, sotsiometrik tadqiqotlar o'tkazishiga keng imkoniyatlar yaratish.

3. Maktablarda bulling va kiberbulling holatlarining oldini olish bo'yicha anonim ishonch qutilari va onlayn platformalarni ishga tushirish, o'quvchilarda o'zaro hurmat va empatiya hissinı tarbiyalovchi ijtimoiy loyihalarni ko'paytirish.

4. Ota-onalar bilan ishlash tizimini takomillashtirish, oiladagi muhitning maktabdagi xulq-atvorga ta'sirini tushuntirish maqsadida "Ota-onalar universitetlari" yoki psixologik klublar faoliyatini yo'lga qo'yish.

Xulosa qilib aytganda, ziddiyatli vaziyatlarni to'liq yo'q qilib bo'lmaydi, chunki ular insonlararo munosabatlarning tabiiy qismidir. Biroq, maktabda sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni yaratish orqali bu ziddiyatlarning halokatli affektiv holatlarga aylanib ketishining oldini olish, ularni shaxsni rivojlantiruvchi konstruktiv o'zanga burish to'laqonli imkon doirasidadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Affekt (psixologiya) // O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. – Toshkent: O'zME Davlat ilmiy nashriyoti, 2000-2005.
2. Majidova Sh.H. Maktab jamoasida sog'lom ijtimoiy-psixologik iqlimni shakllantirish usullari // Introduction of new innovative technologies in education of pedagogy and psychology. International online conference. – 2025. – B. 77-78.
3. Maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari // Science and Research. – 2024. – URL: <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/download/28142/28968/32343>
4. Pekrun R., Linnenbrink-Garcia L. Control-value theory of achievement emotions // Handbook of emotions in education. – Routledge, 2014. – P. 120-141.
5. Vahobova D.V. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi konflikt vaziyatlarni bartaraf etish shakllari, metodikasi va vositalari // CyberLeninka. – 2022. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/oqituvchi-va-oquvchi-ortasidagi-konflikt-vaziyatlarni-bartaraf-etish-shakllari-metodikasi-va-vositalari>
6. Elov Z.S. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar // CyberLeninka. – 2023. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suitsidial-hulq-atvorning-zamonaviy-psihologiyada-o-rganilishi-tahlillar-va-nazariyalar>
7. Yurchuk O.L. va boshq. Травля в образовательной среде: факторы риска // Психологическая наука и образование. – 2025. – №4.
8. Xu G., Haratyan F. A 2025 systematic review of teacher emotion regulation // PMC. – 2026. – URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12884328/>
9. Raximova M. Umumiy o'rta ta'lim maktablari boshqaruvida psixologik muhitni rivojlantirishdagi mavjud muammolar (O'zbekiston misolida) // CyberLeninka. – 2025.
10. Teshaboyev I.A. Maktab psixologi imiji va kasbiy faoliyatining ijtimoiy-psixologik jihatlarini // Inter education & global study. – 2025. – Vol. 3. №11(1). – B. 122-128.
11. Nishanova Z., Qurbonova Z., Abdiev S. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya: o'quv qo'llanma. – Toshkent: Tafakkur-Bo'stoni, 2011. – 304 b.
12. Всемирный доклад по мониторингу образования 2025: Лидерство и инклюзивность // UNESCO. – 2025. – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000393145>
13. Qi M. The impact of achievement emotions on learning performance in online learning context: A meta-analysis // Frontiers in Psychology. – 2025. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2025.1599543/full>
14. Sadoqat N. O'smirlarda affektiv holatlarning vujudga kelishi va ularning psixologik xususiyatlari // Nauchnyi Impuls. – 2025. – URL: <https://nauchnyiimpuls.org/index.php/fokus/article/download/1985/1559>